

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkliai. Laimėjimai. Netektys

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2016

Redakcinė kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrejus MACUKAS

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzentai

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Dr. Olga MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas

Prof. dr. Valdas RAKUTIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas *smigelskyte.stukiene@gmail.com*

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-052/2016).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2016

© Straipsnių autoriai, 2016

© Lietuvos istorijos institutas, 2016

ISBN 978-609-8183-16-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 11

TARP BAJORŲ RESPUBLIKOS IR KONSTITUCINĖS MONARCHIJOS: IŠŠŪKIAI IR NETEKTYS

Андрей Мацук / Andrejus Macukas

Новгородская шляхта во время королевских выборов 1733 г. . . . 16

Naugarduko bajorai 1733 m. karaliaus rinkimo laikotarpiu. *Santrauka* . . . 31

Richard Butterwick-Pawlikowski

Challenges for the Commonwealth: the Counsel of

Jean-Jacques Rousseau . . . 32

Iššūkiai Abiejų Tautų Respublikai: Jeano-Jacques'o Rousseau patarimai. *Santrauka* . . . 43

Dalius Viliūnas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys
XVIII a. pabaigoje . . . 44

Origins of Philosophy of Nationalism in the Grand Duchy of Lithuania
at the End of Eighteenth Century. *Summary* . . . 84

Viktorija Vaitkevičiūtė

Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose . . . 86

Destiny of the Homeland in the Parliamentary Addresses of
Maurycy Franciszek Karp. *Summary* . . . 107

Lina Balaišytė

Visuomenės permainų ženklai XVIII a. antrosios pusės išskilmėse . . . 108

Signs of Transformation of Society in the Late Eighteenth Century
Public Celebrations. *Summary* . . . 125

Sławomir Godek

Kilka uwag o roli Michała Kleofasa Ogińskiego w zabiegach
delegacji szlachty litewskiej w Petersburgu w latach 1810–1811 . . . 127

Keletas pastabų apie Mykolo Kleopo Ogińskio vaidmenį
Lietuvos bajorų delegacijos veikloje 1810–1811 metais. *Santrauka* . . . 151

SOCIOKULTŪRINĖ ERDVĖ: LAIMĖJIMAI IR PRARADIMAI

Asta Vaškeliėnė

XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba) ... 154

Bilingual Occasional Poetry in the Late Eighteenth Century

Grand Duchy of Lithuania (Based on the Writings of Michael Korycki). *Summary* ... 170

Юрий Гордеев / Jurijus Gordejevas

Коммуникация в городах Великого княжества Литовского в XVIII в.

(постановка проблемы) ... 172

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų komunikacija XVIII a.

(problemos iškėlimas). *Santrauka* ... 192

Martynas Jakulis

Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje ... 193

The Care of Foundlings in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 208

Arnaud Parent

From the Montpellier Faculty of Medicine to the Grodno

Royal School of Medicine: How Dr. Jean-Emmanuel Gilibert

Applied Medical Vitalism to Heal his Lithuanian Patients ... 210

Nuo Monpeljė medicinos fakulteto iki Gardino karališkosios

medicinos mokyklos: kaip dr. Jeanas-Emmanuelis Gilibert'as

pasitelkė vitalizmą savo pacientams gydyti Lietuvoje. *Santrauka* ... 237

Rasa Butvilaitė

Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine ... 238

School of Building Construction in Grodno. *Summary* ... 247

TEISĖS ISTORIJOS LAUKAS

Adam Stankevič

Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje) ... 250

Cases of Document Falsification in Legal Practice of the Supreme Tribunal of the Grand

Duchy of Lithuania (Late Eighteenth Century). *Summary* ... 267

Marcin Głuszak

O recepcji prawa w rezolucjach Rady Nieustającej . . . 268

Apie teisės recepciją Nuolatinės tarybos rezoliucijose. *Santrauka* . . . 281

Domininkas Burba

Valstiečių dalyvavimas smurtiniuose bajorų nusikaltimuose, XVIII amžiaus
Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų duomenimis . . . 282

Data on Participation of Peasants in Violent Crimes of the Nobility
in the Eighteenth Century Registry Books of Vilnius County
Castle and Land Courts. *Summary* . . . 301

Iliustracijų sąrašas . . . 302

Asmenvardžių rodyklė . . . 304

Vietovardžių rodyklė . . . 320

TĖVYNĖS LIKIMAS MAURICIJAUS PRANCIŠKAUS KARPIO SEIMO KALBOSE

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universiteto biblioteka

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos šešios Lenkijos ir Lietuvos valstybės politikos veikėjo, publicisto, vertėjo, Ketverių metų seimo deputato, 1794 m. sukilimo dalyvio Mauricijaus Pranciškaus Karpio (*Maurycy Franciszek Karp*, 1749–1817) Ketverių metų seimo metu pasakytos kalbos, iš kurių keturios – po 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo, pasitelkiant ir kitų tuo metu pasakytų politikų kalbas. M. P. Karpio kalbos išsiskiria aštria valstybės valdymo, socialinių santykių kritika, tačiau yra persmeltos rūpesčio valstybės likimu. Atsižvelgiant į XVIII a. antrosios pusės politinę, kultūrinę situaciją, tėvynės likimo bei meilės tema tampa viena svarbiausių to meto įvairaus žanro tekstuose.

Reikšminiai žodžiai: kalba, retorika, laisvė, teisingumas, Apšvieta, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Apšvietos epochoje, suintensyvėjus politiniam gyvenimui, šalia populiarus pamokslo, atviro laiko aktualijoms, išpopuliarėja ir Seimo kalbos: „XVII a. dominuojančias paneigirikas, laidotuvių ir vestuvių kalbas bei paties ritualo aprašymus dažnai keičia politinio pobūdžio kalbos. Tai rodo, jog asmens interesai yra sukoncentruojami į visuomeninio gyvenimo įvykius.“¹ Pasak lenkų Apšvietos tyrėjo Mieczysława Klimowicziaus, tuo metu vyravo mada rašyti ir spausdinti. Seimo kalbos, sakytos nedaugelio klausytojų akivaizdoje, po to spausdintos periodiniuose leidiniuose, Seimo protokolų knygose bei atskirais leidiniais ir pasiekiamos žymiai didesnei adresatų grupei, atliko publicistikos vaidmenį². Išrinktam į Seimą bajorui tapo gėda grįžti namo Seime nepasakius kalbos³, tad kai kurie deputatai Seime pasisakydavo net po 100, 200 ar 300 kartų⁴. „Retorika, gebėjimas tinkamai šnekėti lenkų literatūrine kalba, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje tebeturėjo svarbią, visuomenės pripažįstamą ugdytiną vertybės statusą.“⁵

1 Kristina Mačiulytė, Retorika Švietimo epochoje, in: *Metai*, 2001, Nr. 3, p. 126–127.

2 Mieczysław Klimowicz, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, p. 443, 446–448.

3 Józef Ignacy Kraszewski, *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799: studia do historii ducha i obyczajaj*, t. 2: 1788–1791, Warszawa: nakład Gebethera i Wolffa, 1902, p. 122.

4 Mieczysław Klimowicz, *op. cit.*, p. 448.

5 Dalius Viliūnas, Užmirštieji Apšvietos epochos pedagogikos ir mokyklų siluetai: bajoro ugdymas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Marijampolės marijonų mokykloje, in: *Lietuvių kalbikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 80.

XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos Seimo kalbos nėra išsamiau tyrinėtos. Daugiau dėmesio skirta pamokslo žanrui – paminėtini Magdalenos Šlusarskos⁶ ir Kristinos Mačiulytės⁷ tyrimai. Istorikė Jūratė Kiaupienė yra akcentavusi XVI a. Seimo retorikos tyrimų būtinumą:

Šaltiniai teikia galimybę išplėsti tyrimų probleminį lauką, parodyti, kokiais būdais iškiliausių politikų senatorių kalbos seime pasklisdavo bajorų bendruomenėje, darė poveikį eilinių bajorų, kurie patys nedalyvaudavo seimuose, politinei mąstysenai, kaip seimo retorinė kultūra formavo politinės kultūros kraštovaizdį. [...] Garsiausių seimų oratorių kalbos buvo skaitomos, aptarinėjamos bajorų bendruomenių narių susirinkimuose, atliko institucionalizuotos socialinės komunikacijos vaidmenį, brandino jaunos kartos politikus.⁸

Tad šio straipsnio objektas – Mauricijaus Pranciškaus Karpio (*Maurycy Franciszek Karp*, 1749–1817) Ketverių metų seimo metu pasakytos šešios Seimo kalbos⁹, iš kurių keturios – po 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo¹⁰. Šios

- 6 Magdalena Ślusarska, Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997, p. 187–217; Eadem, Zagadnienia polityczne i społeczne w kazaniach OO. Pijarów w Polsce wieku Oświecenia, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, pod redakcją Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Zakonu Polskiej Prowincji Pijarów, 1993, p. 151–169; Eadem, Konstytucja 3 Maja w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1791–1792, in: *Rok Monarchii Konstytucyjnej: Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, praca zbiorowa pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich Pan, 1992, p. 153–175; ir kt.
- 7 Kristina Mačiulytė, *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; Eadem, Religinė ir pilietinė tapatybė LDK Apšvietos pamoksluose, in: *Literatūra*, 2006, t. 48 (7), p. 102–118; ir kt.
- 8 Jūratė Kiaupienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ankstyvųjų Naujųjų laikų seimo retorikos pažinimo šaltiniai: kalbos, in: *Ministri historiae*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 283–294.
- 9 Yra žinomos devynios M. P. Karpio kalbos – aštuonios, sakytos Seime, ir viena – Žemaitijos seimelyje, žr. *Oświecenie: hasła osobowe, I–O*. Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, opracowała Elżbieta Aleksandrowska z zespołem, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967 (*Bibliografia Literatury Polskiej Nowy Korbut*, 5), p. 75.
- 10 Maurycy Franciszek Karp, *Głos Jasnie Wielmożnego J. P. M. F. Karpia, posła Zmudzkiego na sessyi seymowey dnia 24. Stycznia [!] roku 1791 miany*, [S. l.: s. n., post 1791 01 24]; Idem, *Głos Jego Jego Pana Maurycego Franciszka Karpja, posła Zmudzkiego na sessyi seymowey miany dnia 15. Lutego 1791*, [S. l.: s. n., post 1791 02 15]. Vertimas į lietuvių kalbą: Mauricijus Pranciškus Karpis, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, in: *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė*, parengė Loretą Jakonytę, Audronę Kubiličytę, Kristiną Mačiulytę, Daivą Sinkevičiūtę, Viktoriją Vaitkevičiūtę, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 250–253; Idem, *Głos Maurycego Franciszka Karpia posła z Xięstwa*

kalbos, kaip ir pamokslai, laikytinos svarbiu Apšvietos kultūros pažinimo šaltiniu. Iš šešių analizuojamų M. P. Karpio kalbų penkios turi tą patį pavadinimą *Žodis (Glos)*, pasitelkiamą politikų net dažniau negu pavadinimą *Kalba (Mowa)*. Šeštoji kalba vadinasi *Nuomonė [...] dėl Lietuvos išdo komisijos teismo projekto (Zdanie [...] do Projektu Sądu Skarbowego Litewskiego, 1791 m. gruodžio 3 d.)* ir yra skirta teismo problemoms Lietuvoje apsvarstyti.

Lenkijos ir Lietuvos valstybės politikos veikėjas, publicistas, vertėjas, Ketverių metų seimo deputatas, 1794 m. sukilimo dalyvis, gyvenęs Rėkyvoje (dabar Šiaulių miesto dalis), nuo 1797 m. – Edukacinės komisijos narys M. P. Karpis taip pat žinomas kaip prancūzų filosofo Jeano-Jacques'o Rousseau (1712–1778) veikalo prancūzų kalba *Pastabos apie Lenkijos valdymą* (lenk. *Uwagi nad rządem Polski*; orig. *Considérations sur le gouvernement de Pologne, 1772*) vertėjas. Visgi jo asmenybė ir kūrybinis palikimas (daugelis veikalų liko rankraščiais) nėra išsamiai tyrinėti. Be trumpo biografijos ir veikalų pristatymo lenkų biografiniame žodyne¹¹, yra aptarta politinė M. P. Karpio orientacija¹², taip pat siekiama jį atskleisti kaip originalų filosofą¹³.

Šio straipsnio tikslas – analizuoti M. P. Karpio Seimo kalbų ypatumus XVIII a. antrosios pusės kitų veikėjų kalbų kontekste, kartu atskleidžiant Apšvietos epochos pasaulėjautą. Analizei pasitelkiami Ketverių metų seimo laikotarpiu kalbas sakę visuomenės veikėjai, politikai Hugo Kołłątajus (1750–1812), Tadeusz Kościalkowski (apie 1750–?), Marcinas Leżeński (apie 1760–?), Janas Jeleński (apie 1740–1807), Julianas Ursinas Nemcevičius (1758–1841). Straipsnyje tam tikrų temų – laisvės, lygybės, teisingumo, patriotizmo – pasirinkimą lėmė ir pačiose kalbose dažniausiai keliamos temos bei svarstomos

Zmudzkiego na sessyi seymowey dnia 12. Maia roku 1791, [S. l.: s. n., post 1791 05 12]; Idem, Glos Mawrycego Franciszka Karpia posla na seym z Xięstwa Zmudzkiego na seymiku deputackim i elekcyjnym Zmudzkiem, wydziału nowego Szawelkiego, w ziobrze tysiąca obywateli tegoż wydziału, o czynach seymu trwającego miany roku 1792 dnia 14. miesiāca Lutego, [S. l.: s. n., post 1792 02 14]; Idem, Glos Mawrycego Franciszka Karpia posla na seym z Xięstwa Zmudzkiego w stanach roku 1792 dnia 19. Marca miany, [S. l.: s. n., post 1792 03 19]; Idem, Zdanie Mawrycego Franciszka Karpia posla z Xięstwa Zmudzkiego na sessyi Prowincjonalney Litewskiej do projektu Sądu Skarbowego Litewskiego. Dnia 3. Grudnia 1791 utworzone, [Warszawa]: w Drukarni 9tey na Krakowski Przedmieściu przeciw Kościoła Panien Bernardynek w Kamienicy Nro 454, [post 1791 12 03].

- 11 Emanuel Rostworowski, Karp Maurycy Franciszek, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo PAN, 1966–1967, t. XII, p. 95–97.
- 12 Steponas Tunaitis, M. P. Karpio politinė koncepcija: rusoistinis atolėpis į Abiejų Tautų Respublikos realijas, in: *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr. 13 (3), p. 3–9 (tas pats: Idem, M. P. Karpio politinė orientacija, in: Idem, *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 61–77).
- 13 Karpio tekstų vertimais ir tyrimais šiuo metu intensyviai užsiima filosofijos istorikas Dalius Viliūnas. Plg. tyrėjo pranešimas *Romantizmo filosofija XVIII a. Lietuvoje. Mauricijaus Pranciškaus Karpio (1749–1817) idėjinė sistema*, skaitytas tarptautinėje konferencijoje *Lietuvos Didžioji Kuni-gaikštystė XVIII amžiuje: iššūkiai, laimėjimai, netekty*, vykusioje 2015 m. rugsėjo 18 d. Vilniuje.

problemos. Kita vertus, M. P. Karpis savo kalbose yra akcentavęs, kad visada buvo karščiausias laisvės ir lygybės šalininkas, „nes jos yra mano širdies laimė ir dievybė, ir vienintelis mano tikslas“¹⁴.

Kalbos žanras

Senosios publicistikos¹⁵, kuriai priklauso kalbos žanras, svarbiausia funkcija buvo įtikinti (*persuasio*)¹⁶. M. P. Karpio tekstai, nors žanro atžvilgiu skiriasi, siejasi su XVIII a. antrojoje pusėje populiariais proginiais (pilietiniais) pamokslais: „Apšvietos pamokslų sąsajos su publicistika daugiau išvelgiamos turinyje, o ne raiškos formose.“¹⁷ Garsiausių to meto pamokslininkų Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus (*Michał Franciszek Karpowicz*, 1744–1803), Vilhelmo Kalinskio (*Wilhelm Kaliński*, 1747–1789), Juozapo Kosakovskio (*Józef Kossakowski*, 1738–1794) pamoksluose, atsižvelgiant į sudėtingą to meto politinę, kultūrinę situaciją, šalia religinių temų buvo keliamos ir valstybei aktualios temos – tėvynės meilės, laisvės, teisingumo, įstatymų reikalingumo ir pan. „Priklausomai nuo istorinio konteksto, jų [t. y. pamokslų ir kalbos] sąveika galėjo būti daugiau ar mažiau intensyvi. Įvairiais laikotarpiais tam įtakos turėjo religinės ir politinės kovos, ištrindavusios ribą tarp bažnytinės ir politinės iškalbos.“¹⁸

Kalbos žanras nėra taip griežtai reglamentuotas kaip pamokslų, grindžiamo dviem pagrindiniais šaltiniais – Biblija ir tradicija (tą patvirtino Tridento Bažnyčios susirinkimas 1546 m. balandžio 8 d. dekretu (IV sesija)). Kalboje nėra perikopių, mažiau arba visai nesiremiama Šventuoju Raštu, Bažnyčios tėvais ir kitais šaltiniais, svarstomos pasaulietinės temos, kalbai būdingas laisvas teksto išdėstymas, nesilaikant atitinkamos, tikslios struktūros kaip pamoksluose, nors retorikos vadovėliuose, remiantis antikine tradicija, dažniausiai pateikiama trinarė kalbos struktūra – įžanga, dėstymas ir pabaiga¹⁹. Lenkų tyrėjas Andrzejus

14 „[Z]awsze naygorliwszym był onych sronnikami: bo one są szczęściem i bóstwem serca miego, i iednym ambicyi moiey celem“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] mianu roku 1792 dnia 14. Miesiaca Lutego*, l. A8 verso – B recto.

15 Paminėtina, kad senoji raštija nežinojo šio termino. Pats žodis, egzistavęs vokiečių kalboje jau XVII a., reiškė valstybinės teisės mokslą, žr. Zbigniew Goliński, Publicystika, in: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1996, p. 489.

16 Edmund Kotarski, Publicystyka, in: *Słownik literatury staropolskiej: Średniowiecze, Renesans, Barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1998, p. 763.

17 Kristina Mačiulytė, Viešo ir privataus gyvenimo akcentai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Apšvietos pamoksluose, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 90.

18 Eadem, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 42.

19 Barbara Otwinowska, Mowa, in: *Słownik literatury staropolskiej: Średniowiecze, Renesans, Barok*, p. 563.

Stroynowskis, analizavęs Abiejų Tautų Respublikos Seimo posėdžių kultūrą XVIII amžiuje, daro išvadą, kad Seimo kalboms būdingos identiškos išdėstymo ir formos schemos, kurių naudojimą lėmė mokymasis tose pačiose mokyklose ir panašios lektūros skaitymas²⁰.

Apšvietos epochoje Seimo kalbų aktualumą liudija ir leidžiamos instrukcijos bei retorikose atsiradę skyriai, skirti Seimo iškalbai. 1742 m. Vilniuje išleistoje knygelėje *Kalbų seimeliuose ir seimuose instrukcija* šalia įvairių kalbų pavyzdžių ir pasiūlymų, kaip būtų galima reformuoti Respubliką, pateikiama konkrečių nuorodų, kokios turėtų būti Seimo kalbos: patį dalyką išdėstyti pateikiant svarius argumentus arba tiksliai išsakant savo nuomonę, kalbos stilius yra išmintis, susieta su sumanumu, jis neturėtų būti lengvabūdiškas arba mokyklinis, be neįprastų žodžių ir konceptų, skirtų tik klausytojams patenkinti, taip pat siūloma atsisakyti svetimos kalbos citatų ar nesuprantamų makaronizmų²¹.

Baroko retorikos kritikas, publicistas pijoras Stanisławas Konarskis (1700–1773) yra parašęs veikalą lenkų kalba apie seimus *Apie veiksmingą patarimų būdą arba įprastų seimų išsaugojimą (O skutecznych rad sposobie albo o utrzymywaniu ordynaryjnych sejmów, 1760–1763, 4 t.)*²², kuriame svarsto valstybės valdymo problemas, ypač seimuose vyraujančią netvarką, aptaria taisytinus dalykus. S. Konarskio išsakyta kritika Seimo atžvilgiu atpažįstama ne vienoje Apšvietos politiko kalboje. Seimelių ir seimų tema, jų reikšmė politiniame gyvenime sieja visas M. P. Karpio kalbas. Tyrėjas Steponas Tunaitis čia įžvelgia J.-J. Rousseau įtaką – šis filosofas buvo itin sureikšminęs seimelius, jų politinę svarbą²³. M. P. Karpis seimus įvardija kaip visos valdžios pagrindą: „Seimai ir seimeliai, dvi tikrosios laisvės dvasios“; „Seimeliai yra pamatas, yra pagrindas, yra kertinis mūsų valdžios akmuo.“²⁴

S. Konarskis seimų ir susirinkimų kalbas kartu su laiškais kaip tuos kūrinius, kuriuos jaunuomenei būtina ir naudinga praktikuotis rašyti, akcentuoja kitame savo lotynų kalba parašytame veikale *Apie gero mąstymo meną, būtiną geros iškalbos menui (De arte bene cogitandi ad artem dicendi bene necessaria, 1767; lenk. O sztuce*

20 Andrzej Stroynowski, Kultura obrad sejmów Rzeczypospolitej w XVIII wieku, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 25.

21 Žr. *Instrukcja o mowach na sejmikach y seymach w krotkie punkta dla wiadomości, pożytku y łączniejszey mow na congressach publicznych trafających się elaboracyi...*, W Wilnie: w drukarni J. K. M. Akad. Soc. Jesu, [1742], p. 10–12.

22 Stanisław Konarski, „dorybingą ir išsilavinusį vyrą“, ir šį jo veikalą mini Vilniaus akademijos retorikos profesorius pijoras Pilypas Nerijus Goliański (*Filip Neriusz Golański, 1753–1824*) savo veikale *Apie iškalbą ir poeziją*, žr. Filip Neriusz Golański, *O wymowie i poezji*, ed. 3, w Wilnie: drukował nakładem autora Józef Zawadzki, 1808, p. 369.

23 Steponas Tunaitis, *op. cit.*, p. 6.

24 „Seymy i Seymiki, dwie ifotne wolności dusze“; „Seymiki są gróntem, są zasadą, są węgielnym Rządu naszego kamieniem“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. A5 recto, A6 recto.

dobrego myślenia koniecznej dla sztuki dobrej wymowy): „Nieko nėra gėdingesnio, kai išsilavinęs oratorius negali sukurti gero laiško arba, pasitaikius progai ar jam atliekant pareigas, nemoka pasakyti kalbos karaliui arba piliečiams.“²⁵ Toliau autorius pateikia konkrečius nurodymus oratoriui, į ką reikėtų atkreipti dėmesį kuriant kalbą. Kitame S. Konarskio veikalė taip pat lotynų kalba *Apie taisytinas iškalbos ydas* (*De emendandis eloquentiae vitis*, 1741; lenk. *O poprawie wad wymowy*) pateikiamas šis tinkamos kalbos stiliaus apibūdinimas:

Kalba privalo turėti tam tikras ribas, neturėtų būti pernelyg išplėsta ar glausta; privalo būtų laisva ir nesuvaržyta, jos dalys turi būti derančios ir visos; joje neturėtų būti nereikalingų dalių, bet kartu gausiai naudingų. Neprivalo taupyti reikalingų pasakymų, kurie būtini tuo atveju, kai dėl nuomonės aiškumo reikalinga būtent kažkas kita. Toks laiško ir kalbos stilius, mažiau nenatūralus, yra daug paprastesnis bei taip pat kaip ir glaustas stilius yra malonus išmintingiems žmonėms.²⁶

Atskirai Seimo iškalbą šalia pamokslų ir teismų iškalbos aptaria Vilniaus akademijos retorikos profesorius pijoras Pilypas Nerijus Goliauskis (*Filip Neriusz Golański*, 1753–1824) savo veikalė *Apie iškalbą ir poeziją* (*O wymowie i poezji*, 1786, II papildyta laida – 1788, III pataisyta laida – 1808). Skyriuje *Apie seimo iškalbą* (*O wymowie seymowej*) autorius pabrėžia iškalbos reikalingumą: „Išsakant savo mintis ir nuomonę, reikalinga įkalbinėjimo galia kitus palenksti ir įgyti palaikymą“²⁷; „Seimo iškalbai reikalinga daug mokslų, daug žinių, įžvalgumo. Tad tikras pilietis, kuris atlieka naudingą ir ypač svarbią pareigą respublikai, yra ne kas kitas kaip oratorius. Toks oratorius, kuris, be pagrįstos nuomonės, turėtų mintyse sudėliotą vaizdą, kurį lengvai pagal poreikį išaiškintų.“²⁸ P. N. Goliauskis ypač akcentuoja dorybę, svarbesnę net už talentus²⁹: „Kas

25 Stanisław Konarski, *Pisma wybrane*, opracował Juliusz Nowak-Dłużewski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955, t. 2, p. 63–64.

26 „Powinna się mieścić w pewnych granicach; nie powinna być przesadnie rozszerzana ani zwężana; powinna być swobodna i nieskrępowana, jej człony winny być harmonijne i pełne; powinna być wolna od rzeczy zbędnych, ale równocześnie – obfitować w pozytywne. Nie trzeba oszczędzać potrzebnych wyrazów, które są konieczne w tym wypadku, gdy jasność zdania domaga się właśnie czego innego. Taki styl w piśmie i mowie, najmniej wymuszony, daleko jest łatwiejszy, a również, jak i styl zwięzły, miły dla ludzi rozsądnych“, *Ibid.*, p. 43–44.

27 „Potrzeba mocą namowy, drugich naklonić i zniewolenie otrzymać“, Filip Neriusz Golański, *O wymowie i poezji*, ed. 3, w Wilnie: drukował nakładem autora Józef Zawadzki, 1808, p. 361.

28 „Jeżeli więc z jaką wymową, to seymową, łączyć się powinno wiele nauki, wiele wiadomości, wiele przezorności. Tam mąż prawdziwie obywatelski, który czyni pozytywną i tak ważną posługę Rzeczypospolitej, nie innys iest, tylko mówca. Mówca taki, żeby prócz gruntownego zdania, miał już w myśli uporządkowane wyobrażenia: któreby z łatwością, podług potrzeby tłumaczył“, *Ibid.*, p. 364–365.

29 Šią nuostatą P. N. Goliauskis išsako retorikos skyriuje, skirtingame pamokslo iškalbai, žr. *Ibid.*, p. 422–423.

turi dorą širdį, garbingą dvasią, skaidrų protą, reikalingų žinių, greitai supranta dalyką, yra apdairus ir per ilgą laiką įgijęs daug patirties, tas iš tikrųjų seime ir bet kokiam pilietiniame suvažiavime nekalbės tik dėl to, kad kalbėtų. Bet jam privalu kalbėti dėl visuotinio respublikos gėrio.³⁰

S. Konarskio ir P. N. Golianskio veikaluose neapsiribojama teksto kūrimo nusakymo principais, bet kartu pateikiami ir siūlymai, kaip būtų galima gerinti šalies santvarką. Apšvietos epochoje pabrėžiama iškalbos reikšmė, siekiant būti naudingam religijai ir Respublikai³¹, pasitelkiant retoriką ugdyti pilietines dorybes ir taip stiprinti savo tėvynę. Šis siekis, Dariaus Kuolio teigimu, jau akcentuotas Vilniaus universiteto retorikos profesoriaus jėzuito Juozapo Boreikos (*Jozef Boreyko*, 1729–1765) laisvai perdirboje Cicerono retorikoje *Gražbylystės mokslas, iš M. T. Cicerono knygų [...] į lenkų kalbą išverstas* (*Nauka o krasomowstwie z ksiąg M. T. Cicerona [...] na polski język wytłumaczona*, 1763)³². S. Konarskis savo 1754 m. kalboje apie jaunuomenės auklėjimą *Apie garbingą vyrą ir gerą pilietį, auklėtiną nuo jaunumės* (lot. *De viro honesto et bono cive ab ineunte aetate formando*; lenk. *Mowa o kształtowaniu człowieka uczciwego i dobrego obywatela*) moko niekada nepamiršti pareigos atsidavus tarnauti Dievui ir tėvynei³³. Kad ši nuostata buvo tikrai aktuali, liudija Seimo kalbos: „Dirbkime dorybingai, dirbkime pavyzdinčiai be atodairos dėl kiekvieno, dirbkime dėl meilės brangiajai tėvynei.“³⁴

Rūpestis tėvyne, jos likimu – viena svarbiausių temų Seimo kalbose. Jose ypač dažnas pavergtos tėvynės vaizdinys, skatinęs patriotinius jausmus ribojamos laisvės sąlygomis. „Tėvynės meilės tema Apšvietos epochos literatūroje yra viena plačiausiai eksplikuotų. Kartais ji pasitelkiama kaip apibendrinta iliustracija, kartais – kaip prielaida kritiškai valstybės situacijos refleksijai.“³⁵ M. P. Karpio kalbos įsilieja į bendrą to meto kontekstą, nors kartu kyla klausimas, kuomet jos išsiskiria iš kitų autorių politinių kalbų.

30 „Kto ma serce poczciwe, duszę nie podłą, rozum czysty, potrzebne światło, bystre rzeczy pojęcie, przezorność doświadczenie latami powiększone; ten zaiste na seymie, i na iakimkolwiek bądź zieżdzie obywatelskim, nie mówi dla tego tylko, ażeby mówił. Ale że mu dla powszechnego dobra pospolitey rzeczy, mówić należy“, *Ibid.*, p. 363.

31 Kristina Mačiulytė, *Retorika Švietimo epochoje*, p. 123.

32 Darius Kuolys, *Kovos dėl Respublikos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydžio patirtis*, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, t. 24, p. 177–178. Filosofas Gytis Vaitkūnas su šiuo J. Boreikos parengtu veikalu sieja Apšvietos epochos pradžią, žr. Gytis Vaitkūnas, *Lietuvos estetikos istorija: Apšvietos epocha*, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 25.

33 Stanisław Konarski, *op. cit.*, t. 2, p. 129.

34 „[R]óbmny cnotliwie, róbmny przykładnie bezwzględnie dla kogóžkolwiek; róbmny dla miłości kochaney Oyczyzny“, Wojciech Świętosławski, *Głos Jasnie Wielmożnego Świętosławskiego chorążego Krzemienskiego posła Wołyńskiego na sessyi seymowej dnia 3go Marca 1789 miany*, [Warszawa]: w drukarni J. K. Meci i Rzpłtey u XX. Schol. Piarum, [post 1789 03 03], l. A2 verso.

35 Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 144.

Laisvė, lygybė ir teisingumas

Ketverių metų seimo kalbose ypač svarstomos trys viena su kita susijusios temos – laisvė, lygybė ir teisingumas – svarbiausi dalykai, lemiantys valstybės gyvavimą. Su 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija siejamų diskusijų svarbiausia tema yra laisvė³⁶. Ankstyviausiose dvejose M. P. Karpio kalbose, kai dar nebuvo priimta Konstitucija, bet jau buvo įvykęs pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas, nepriklausomybės praradimo akivaizdoje laisvės tema tampa ypač aktuali: „Gyvenimo ir asmens laisvės meilė yra nuo protingos būtybės neatsiejama ypatybė.“³⁷ Laisvė kaip prigimtinė vertybė – „būti laisvu lenku“³⁸ – akcentuojama ir kitų to meto politikų kalbose: „Laisvė yra įgimtas dalykas kiekvienam žmogui, yra tai šventa ugnis, kurią labai greitai žmonės pajunta širdyse ir kuri sugeba uždegti juos [priimant] dėl tėvynės sunkiausių nutarimus“³⁹; „Lenkų širdyse labai giliai yra įsirėžęs prisirišimas prie laisvės.“⁴⁰ M. P. Karpis skiria civilinę ir politinę laisvę: „Yra skirtingos laisvės ir privilegijos, tiek politinės, tiek civilinės, kaip tautos garantas. Tačiau jeigu tai tiesa, kad nepakanka dėl laisvės užtikrinimo kam nors pasakyti, jog esi laisvas, bet siekiant apsaugoti laisvę būtina dėl to sumanyti sėkmingus būdus, kad visada galėtų būti saugus nuo bet kokio pasikėsینimo į šią laisvę.“⁴¹

Kaip ir kiti to meto politikai, P. M. Karpis daugiau dėmesio skiria politinei laisvei, ją pavadindamas „kiekvieno visuomenės nario įtaka valdžiai“⁴², bei aptaria

36 Anna Grześkowiak-Krwawicz, Publicystyka lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja, in: *„Rok Monarchii Konstytucyjnej“: Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, praca zbiorowa pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich Pan, 1992, p. 148.

37 „Miłość życia y wolności ofobiftey nieoddzielnym od Ifoty rozumnego tworu ieft przymiotem“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A recto.

38 Žr. *Ibid.*, l. A verso; Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiāca Lutego*, l. A4 recto.

39 „[W]olność jest to przymiot wrodzony każdemu człowiekowi, jest to święty ogień, i który barzdo prędko daje się uczuć w sercach ludzkich i potrafi zapalić je do najtrudniejszych dla ojczyzny przedsięwzięć“, Hugo Kollątaj, Przemowa Ks. Hugona Kollątaja do prześwietnej deputacyi dla ułożenia projektu konstytucyi rządu polskiego od sejmu wyznaczonej r. 1790, in: *Wybór mów staropolskich świeckich*, zebrał Antoni Małecki, dr. Filozofii; wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, W Krakowie: nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1860, p. 219.

40 „Tak głęboko jest wryte w sercach Polaków przywiązanie do wolności“, Julian Ursyn Niemcewicz, *Głos jaśnie wielmożnego Juliana Ursyna Niemcewicz, posła Inflantskiego, na sesji seymowej dnia 16 września 1790 r.*, o niebezpieczeństwie elekcyjów, potrzebie następstwa i konieczności zapytania się narodu, co obiera i co sejmowi stanowić każe, in: *Wybór mów staropolskich świeckich*, 1860, p. 180.

41 „Są drugie Wolności i Swobody tak Polityczne iako i Cywilne w ogule Narodowi zaręczaiące: Lecz ieżeli to prawda, że nie docyć do zapewnienia Wolności komu, powiedzieć mu, iż jest wolnym, ale nadto należy dla ubezpieczenia tey wolności, skuteczne przedsięwzięć sposoby, iżby od wszelkiego przez kogożkolwiek bądź na też Wolność zamachu, nazawsze mógł bydż pewnym“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, p. 6.

42 „Jeżeli wpływ každy Towarzystwa czątki do takowego Rządu, ieft polityczną wolnością“, Idem, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A recto.

bajorų politinę laisvę: „Laisvas žodis visuose posėdžiuose kiekvienam bajorui yra ir senomis gausiomis teisėmis gausiai aprūpintas, ir šventais dabartinio seimo įstatymais iškilmingiausiai garantuotas.“⁴³ Bendrą to meto nuostatą liudija ir kitų politikų tekstai. H. Kollątajus savo kalboje ironiškai pakomentuoja esamą situaciją: „Lenkijoje yra tik bajoras laisvas. Mažiausias tironas yra stipriausias tokioje tautoje, nes joje tiek galima suskaičiuoti laisvų žmonių, kiek yra bajorų; tad bajorų visose respublikos provincijose, skaičiuojant turtingą ir vargšą, nebus šimto tūkstančio. Kas tai per tauta?“⁴⁴ To meto politikų manymu, politinės laisvės tema nebūtinai turėjo būti siejama su visais visuomenės sluoksniais, todėl dėmesį jie labiau telkė ties bajorų luomu ir galėjo neliesti probleminio valstiečių klausimo⁴⁵. Visgi Apšvietos tekstuose valstiečių laisvės tema yra svarstoma. Lenkų rašytojas, publicistas Julianas Ursinas Nemcevičius Seimo kalboje valstiečius iškelia kaip gausiausią ir naudingiausią visuomenės dalį (plg. tokia pati mintis nuskamba ir M. P. Karpavičiaus pamoksluose⁴⁶):

Pasvarstykime, kas yra valstiečių luomas pas mus, pasvarstykime, kas yra ši naudinga, ši gerbiama mūsų tautos dalis. Respublikos gyvavimo metu suskaičiuojame aštuonis milijonus joje gyvenančių sielų, jeigu iš jų išskiriame bajorų luomą, miestiečių luomą ir žydus, lieka bent šeši milijonai žmonių, neturinčių nuosavybės, neturinčių savo turtų apsaugos, negalintys prašyti įstatymo globos. Iš tikrųjų keistas dalykas, kad tiek daugelyje įstatymų tomų nors vieną eilutę būtume matę apie valstiečius.⁴⁷

Rūpestį dėl greito ir nebrangaus teisingumo visiems piliečiams M. P. Karpis išsako savo kalboje *Nuomonė*, pabrėždamas, kad jis būtų pasiekiamas ir nepasitu-

43 „Głos wolny na wszelkich Obradach, i dawnemi wielolicznemi Prawy każdemu Szlachlicowi obficie zabezpieczony, i świętami Scymu terażnieyszego Ustawami nayuroczyściey zaręczony“, Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, I. A recto.

44 „[W] Polsce jest tylko wolnym szlachcie. Najmniejszy despota silniejszym jest przeciwko takiemu narodowi, bo w nim tyle tylko liczyć można ludzi wolnych, ile jest szlachty; szlachty zaś we wszystkich Rzeczypospolitej państwach, tachując bogatego i ubogiego, niemasz sto tysięcy. Cóż to jest za naród“, Hugo Kollątaj, Przemowa Ks. Hugona Kollątaja do prześwietnej deputacyi dla ułożenia projektu konstytucyi rządu polskiego od sejmu wyznaczonej r. 1790, p. 214.

45 Anna Grzeškowiak-Krwawicz, Wolność jako zasada ustrojowa Rzeczypospolitej, in: *Lex est Rex in Polonia et in Lithuania...: tradycje prawno-ustrojowe Rzeczypospolitej – doświadczenie i dziedzictwo*, [redakcja naukowa: Adam Jankiewicz], Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego, 2008, p. 39.

46 Žr. Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuoty...*, p. 102.

47 „Zważmy czem jest stan chłopów u nas, zważmy, czem jest ta po yteczna, ta szanowna część narodu naszego. Ośm milionów dusz liczymy pod panowaniem Rzeczypospolitej żyjących, z tych jeżeli wyłączymy stan szlachecki, stan miejski i Żydów, zostaje najmniej sześć milionów ludzi, niemających własności, niemających bezpieczeństwa majątków swoich, niemogących się pod opiekę prawa uciekać“, Julian Ursyn Niemcewicz, *op. cit.*, p. 177.

rinčiam bajorui, ir neturtingam valstiečiui, taip pat vargšui žydeliui, mažmeniniam pirkliui, piliečiui be pajamų⁴⁸. Vis dėlto politinių teisių suteikties žemesniems sluoksniams – valstiečiams bei miestiečiams – temą jis plėtoja ne Seimo kalbose, bet savo publicistiniame veikle *Klausimas ir atsakymas (Pytanie i odpowiedź, apie 1791)*⁴⁹.

M. P. Karpio kalbose ypač jaučiamas nerimas dėl prarandamos laisvės, tėvynės: „Jau po laisvės, jau po Respublikos.“⁵⁰ Apibūdindamas esamą padėtį, politikas nevengia ironijos, o įspūdį sustiprina tiesiogiai kreipdamasis į tautą kaip į gyvą asmenį: „Didžiuokis tad dabar, tauta, savo laisve! Didžiuokis, kad nusiplėšei svetimas grandines! Kad nubloškei vergišką jungą. Ne, niekada laisva nebuvai, tokia ir dabar nesi...“⁵¹ Tokiu būdu M. P. Karpis paveikia, sujaudina savo adresatą, įtaigiau paskatina jį susirūpinti tėvynės likimu.

Nors priėmus Gegužės 3 d. konstituciją politinė tautos laisvė tampa apsaugota, visgi baimė ją prarasti išlieka, tad ir toliau akcentuojama būtina jos apsauga. Kaip jau pastebėjo tyrėjas S. Tunaitis, „[p]olitinės laisvės, jos apsaugos bei išsklaidos problemos tapo bene svarbiausiomis M. P. Karpio kalbų, pasakytų Ketverių metų seime, dominantėmis“⁵². Teisė, įstatymas suvokiamas kaip pagrindinis valstybingumo garantas, pasak M. P. Karpio, tautos politinės laisvės laiduotojas⁵³: „Dabartinis seimas pastebėjo artėjančią laisvės prarają, [...] pasiryžo grąžinti ir apginti mums tikrą laisvę, grąžindamas ir apsaugodamas mums tikrą lygybę.“⁵⁴ Laisvės idėja neatsiejama nuo teisės, teisingumo bei lygybės sąvokų⁵⁵. To meto politikai labai taikliai atskleidžia valstybės santvarkos esmę, pasitelkdami šias tris sąvokas. „Lygybė yra Lenkijos bajorijos laisvės esmė. Ši lygybė priklauso nuo laisvo žodžio sakymo ir ją saugant visi vienodai ją turi įrodinėti įstatymais. Nėra ji susijusi nei su turtais, nei su žemėmis. Yra bajorijos garbė“⁵⁶, – teigia M. P. Karpis. Jam tarsi pritaria Ketverių metų seimo deputatas, poetas Tadeusz Kościalkowski: „Ne tas kraštas laisvas, kurį gi vadina laisvu, tačiau tas, kuriame visiška lygybė viešpatauja, kai kiekvienas nusikaltęs žino,

48 Maurycy Franciszek Karp, *Zdanie [...] dnia 3. Grudnia 1791 utworzone*, l. A3 verso.

49 Steponas Tunaitis, *op. cit.*, p. 7.

50 „Juž po wolności, Juž po Rzeczypospolitey nafzey“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A recto-verso.

51 Idem, *Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną*, p. 253.

52 Steponas Tunaitis, *op. cit.*, p. 7.

53 Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, p. 3.

54 „Seym teraznieyszy yurzał blišką wolności przepaść, [...] przedsięwziął wrócić i zabezpieczyć nam prawdziwą wolność [...], wracając i zabezpieczając nam prawdziwą równość“, Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. A8 verso.

55 Magdalena Ślusarska, *Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“*, p. 198.

56 „Równość ieft Dufzą wolności Polfko-Szlacheckiey. Równość ta zależy na użyciu wolnego głofu, y na obronie którey wżyfcy zarówno od Praw doświadczać mamy. Nie ieft ona przzwiazana [...] ani do Bogactw, ani do ziemi. Jeft zaszczytem Szlachectwa“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A verso.

koks teismas jį teis, [o] kiekvienas teisingasis yra tikras, koks jo laukia apdovanojimas.⁵⁷ To meto politiniuose, taip pat ir religiniuose tekstuose keliamas visų luomų lygybės, piliečių lygybės prieš įstatymą klausimas, akcentuojant, kad be laisvės nebus ir lygybės. M. P. Karpis kalboje, sakytoje jau praėjus beveik metams po Konstitucijos priėmimo, plėtoja jam svarbias laisvės ir lygybės temas:

Politinės laisvės paslaptis taip pat kaip bajoriška lygybė yra pilietinės laisvės dvasia. Ši lygybė nėra tai, kad visi vienodai būtų turtingi pinigų ir žemių, garsėtų vienodai pareigomis ir aukštais rangais. Tokia lygybė ir neverta mūsų pavydo, ir negalima įgyvendinti. Kaip nėra įmanoma, kad visi būtų vienodai stiprūs, sveiki, gabūs ar sumanūs. [...] Bet tokia lygybė, dėl kurios taip pagrįstai dūsaujame, kurią dėl mūsų valdžios pobūdžio privalėtume turėti, kurią mūsų protėviai mums ir mes patys sau įstatymais nustatėme, dėl to teisingai priklausio, kad kiekvienas iš mūsų savo nuosavybes, kurių kas yra valdytoju pagal Dievo Apvaizdos padalijimą, ramiai užsigyventų. Kad iš jų atitinkamai saikingai dėl savo naudos skirtų visuomeninėms reikmėms. Kad ginant įstatymams ir teisingumui pasitikėtume žmonėmis, nuomone ir mūsų garbe; kad atsižvelgdami į mūsų pritarimą mūsų seimo pasiuntiniai kurtų įstatymus ir [jie] būtų vykdomi pareigūnų, kuriuos patys išsirinkome. Tokia yra mūsų laisvės ir lygybės esmė.⁵⁸

M. P. Karpis, kalbėdamas apie lygybę, iškelia ir visiems laisvai prieinamą dorybę. Jis pasiremia romėnų istoriko Publijaus Kornelijaus Tacito (apie 55–120) citata iš jo garsiausio veikalų *Analai*:

57 „Nie ten Kray wolny, który się nazywa bydź wolnym, lecz ten gdzie zupełna równość panuje, kędy każdy przestępny wie iaki go Sąd będzie sądził, każdy zaś dobry iest pewny iaka go cze-ka nadgroda“, Tadeusz Kościalkowski, Głos tegoż na sessyi seymowey dnia 6. Maja 1790 roku miany, in: Idem, *Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci pana Tadeusza z Zyndranow Koscialkowskiego, starosty Czotyrskiego, posła Wilkomirskiego, kawalera Orderu S. Stanisława, na sessyi seymowey dnia 4. Maja 1790 roku miany*, W Warszawie: w Drukarni Uprzywileiowaney Michała Grölla, księg. Nadw. J. K. Mci, [post 1790 05 06], l. B recto.

58 „[T]aiemnicą wolności polityczney, podobnie iak równość Szlachecka iest duszą wolności Obywatelskiej. Równość ta, nie iest natym, abyśmy wszyscy iednakiem wymiarem w pieniądze i ziemię byli bogatemi, również z Urzędów i dołtoyności znakomitemi. – Takowa równość, iak zawiści naszey nie godna, tak też iest w skutku niepodobna. Jako iest nie podobna, abyśmy byli również wszyscy filnemi, czertwemi, zdatnemi, lub udatnemi. [...] Ale równość ta, do której tak flusznie wdychamy, iaką z natury Rządu nazwego mieć powinniśmy, którą nam Przodkowie nasi i myśmy sami sobie Prawami załtrzegli, na tym właściwie należy, abyśmy każdy z nas własności naszych, których kto z podziału Opatrzności iest panem, spokojnie zażywał. Abyśmy z onych w należytyum umiarkowaniu do ich przewagi, na Publiczne udzielali potrzeby. – Abyśmy osób, mienia i czci naszey, pod zaszczytem Praw i sprawiedliwości, pewnemi byli; abyśmy się do tworzenia tych Praw przez Pofłów naznych na Seym, a do wykonania onych przez Urzędy, które wybieramy sami przez się, to iest naszym przykoadali zezwoleniem. – Taka iest treść wolności, taka równości naszey“, Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. A6 recto–verso.

Galų gale baikime pasaulį ir save apgaudinėti, įsivaizduodami, kad dorybė ir tinkamumas pas vienintelius turtinguosius, didžiuosius ir laiminguosius surado sau prieglobstį? *Quanto quis illustrior*, – sako Tacitas, – *tanto magis falsi ac festinantes* [Kuo kas kilmingesnis, tuo labiau veidmainiškas ir skubantis].⁵⁹

Šioje M. P. Karpio citatoje ryški mąstymo kaita – Apšvietos pamoksluose nebesvarbus tampa dorybių paveldėjimo iš protėvių klausimas, plėtotas Baroko pamokslininkų, kaip ir nuo Antikos laikų žinomas savaime vertingos kilmės topas. „Laisvoje valdžioje didžiausias turtas yra dorybingas žmogus“⁶⁰, – teigia Apšvietos politikas H. Kollątajus.

M. P. Karpis daug svarsto apie įstatymą: „Nes kas gi yra įstatymas? Jei nei visuotinės mūsų atstovų valios išraiška“⁶¹; „Įstatymas, tvirčiausios vienybės mazgą, kokių privalo būti susieti minėtasis kariškių ir pagrindinis civilių luomai, tvirčiausiai suveržiantis; įstatymas, kuo aiškiausiai atspindintis visuotinę valią.“⁶² Kalbose, sakytose Ketverių metų seimo metu, ypač aktuali yra Gegužės 3 d. konstitucijos, svarbiausio, gelbstinčio valstybę įstatymo, tema. M. P. Karpis iškelia priimtos Konstitucijos reikšmę:

Veltui jame [t. y. įstatyme] įžvelgia laisvės kapą. Geras yra, grynas ir nekaltas dėl ketinimų. Nors taip pat gali turėti savo trūkumų, nuo kurių nė vienas žmonių reikalas nėra apsaugotas; būtų toks blogas, būtų dar blogesnis negu yra, ar jį žalingą mėgintų parodyti, tačiau visada bus geras, nes yra įstatymas; juk iki tol jokio neturėjome: laisvo įstatymo, neprimesto, [turime] Lenkijos įstatymą, ne svetimą, ir dėl to geriausią įstatymą atsižvelgiant į laiką ir aplinkybes. [...] Kadangi reikia, kad dar taptų visų vienybės neatrišamu mazgu. Prisiekiame sau, garbingiausi piliečiai! Kaip kad jis tapo mums skydu, tvirta apsauga, taip mes stovėsime šalia jo, saugosime jį, palaikysime jį visomis jėgomis.⁶³

59 „Porzućmy na koniec Świat i siebie ludzić udawaniem, że cnota i zdantność u Bogatych, Świetnych, i szczęśliwych iedynie dla siebie znalazły schronienia? *Quanto quis illustrior* mowi Tacit *tanto magis falsi ac festinantes*“, Idem, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, p. 26–27.

60 „W Rządzie wolnym, naywiękższym iest łkarbem Człowiek cnotliwy“, Hugo Kollątaj, *Głos Jaśnie Wielmożnego JMCI Xiędza Hugona Kollątaia podkanclerzego Koronnego miary na sessyi seymowej dnia 3. Czerwca 1791 roku*, W Warszawie: w Drukarni Uprzywileiowaney M. Grölla, Księg. Nadw. J. K. Mci, [1791], l. [3].

61 „Bo což iest Prawo? Jeżeli nie wyraz powszechney woli w Reprezentantach swoich zawarty?“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, p. 13.

62 Idem, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 250.

63 „Darmo grob wolności w niey upatruią. Dobra iest, czysta i w zamiarach niewinna. = Lecz by też miała swe przywary, iako się ich ludzkie żadne ieszcze nieustrzegło dzieło; byżek tak złą, owszem gorszą niż iest, była, niż ią złośliwie udać usiłuią: dobrą przecie zawsze bedzie, bo iest

Kitose Seimo kalbose Konstitucija taip pat traktuojama kaip amžina apsauga: „Pagaliau asmens apsauga ir bet kuri teisiškai priklausanti nuosavybė kiekvienam piliečiui yra Gegužės trečiosios įstatymu iškilmingiausiai patvirtinta ir pripažinta nepajudinama.“⁶⁴

Lenkų tyrėja Magdalena Ślusarska, analizuodama pamokslininko M. P. Karpavičiaus tekstus, daro išvadą, kad 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija traktuojama kaip netvarkos, chaoso pabaiga, kaip naujos, geresnės ateities pradžia⁶⁵. M. P. Karpis tarsi nupiešia atgimstančios tėvynės paveikslą: „Laukiate, be abejo, tikitės piliečių akimi ir širdimi tų neišmatuojamų darbų vaisių. Štai jau tėvynė pajudėjo iš gėdingos globos. Jau atgimsta. Atsikelia iš chaoso griuvėsių. Įgauna jėgų ir stiprumo. Stoja į nepriklausomų valstybių eilę. Remiasi tikra būsimo galios ir reikšmės viltimi.“⁶⁶ Čia ir kituose šio politiko svarstymuose apie tėvynę atpažįstama pamokslininkui jėzuitui Petruui Skargai (*Piotr Skarga*, 1536–1612) būdinga retorika, kai tėvynė traktuojama kaip gyvas organizmas, kūnas. Kaip P. Skarga *Seimo pamoksluose* (orig. *Kazania sejmowe*, I laida – 1597) aptarė Respublikos ligas, taip ir Apšvietos politikai pasitelkia tą pačią ligos alegoriją – priėmus Gegužės 3 d. konstituciją sirgęs Respublikos kūnas pasveiksta⁶⁷.

M. P. Karpio kalbose, sakytose po Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo, pastebimas didžiulis džiaugsmas, net patosas dėl šio įvykio, politiko traktuoto kaip stebuklas: „Tiek galvų, tiek nevienodai išsilavinusių širdžių, besidominčių įvairiais dalykais, skirtingai valdančių, sutiko vieningai, kad visi mūsų konstitu-

ustawą; gdyśmy żadney dotąd niemeli: Ustawą wolną, nienarzuconą, ustawą Polką, nie obcą, a zatym ustawą względnie czasu i okoliczności naylepszą. [...] Bo trzeba, aby się stała icszcze wzięlem nie rozerwaney jedności wszyftkich. – Przyrzeczmyż sobie Przechacni Obywatele! Iż iako się ona stała nam Tarczą, zaszczytem twierdzą, tak my na wzajem przy niey ftać, iey bronić, wszyftkimi ją utrzymywać będziemy filami“, Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. B6 verso – B7 recto.

64 „Ponieważ bępieczeńftwo ofobifte, y wftzelka włafność z Prawa przynależna, każdemu Obywatelowi Prawem Trzeciego Maia nayuroczyściey fą zatwierdzone, y z anie wzrufzone uznane“, Jan Jeleński, *Głos Jasnie Wielmoznego Jmci pana Jana Jeleńskiego, starosty y posła powiatu Mozyrskiego, kawalera Orderu S. Stanisława, na sessyi seymowej dnia 14. Listopada 1791. Roku miany*, [S. l., post 1791 11 14], l. A verso.

65 Žr. Magdalena Ślusarska, Konstytucja 3 Maja w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1791–1792, in: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*“: *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, p. 159.

66 „Czekacie, owszem oglądacie iuz lubę oku i sercu Obywatelkiemu tych bez miernych trudów owoce. Oto iuz wię Oycyzna z chaniebney dżwignęła opieki. = Iuz się odradza, = Powftaie z gruzów bezrządu. Nabywa fil i czertwośćcu. = Stawa w rzędzie nie podległych Ocoarftw. = Wspiera się nie zawodną przyszyły potęgi i znaczenia otuchą“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. A3 recto.

67 Žr. Marcin Leżeński, *Głos Marcina Lezeńskiego posła Braclawskiego o nayprędszym przystąpieniu do projektu opatrenia skarbu narodowego, dnia 19. Września 1791. Roku w Izbie Seymowej miany*, [S. l.: s. n., post 1791 09 19], l. B recto.

ciją pagarbintų ir siektų ištaigingai padėkoti.“⁶⁸ M. P. Karpis apibendrina, kas įvyko tą reikšmingą šaliai dieną, kartu nusakydamas priimtą valdymo principą, akcentuodamas karaliaus svarbą. Didelis dėmesys karaliui buvo bendras XVIII a. antrosios pusės broožas⁶⁹:

Visos grandys, priklausančios valdžiai, sujungtos į nepertraukiamą grandinę, kurios galas atiduotas karaliaus rankoje, priekis – tinkamai sargybai taip, kad negalėtų pats kreipti niekada šalies į blogį ir pražūtį, o visada į laimę ir gėrį. Ir tas tautos išgelbėjimo kūrinys yra toks, kuris vadinasi Vyriausybės įstatymai, Gegužės 3 dienos konstitucija, rami politinės valdžios revoliucija.⁷⁰

Konstitucijos priėmimą įvardydamas ramia revoliucija, M. P. Karpis atskleidžia bendrą to meto mintį. Jis pasitelkia minėto politiko H. Koflątajaus terminą „švelnioji revoliucija“⁷¹:

Anglijos, Olandijos, Šveicarijos, Amerikos, Prancūzijos ir tūkstančiai kitų revoliucijų buvo krauju pradėtos, krauju vykdytos, krauju rašytos, krauju paženklintos. Mūsų tyliai, ramiai, vieningai pasiektą. [...] Kraujo lašelis nenulašėjo, niekam plaukas nenukrito nuo galvos. Tik dėkingumo ir vilties ašaros.⁷²

Lenkų tyrėjas Andrzejus Stroynowskis, analizavęs Abiejų Tautų Respublikos Seimo posėdžių kultūrą XVIII a., pacituoja lietuvių konfederacijos maršalo Kazimiero Nestoro Sapiegos (1757–1798) teiginį, jog mūsų Seimas yra revoliucija, bet išmintinga, nes blogus įstatymus nuvertė ir nusimetė svetimą prievartą. Tyrėjas šį

68 „Tyle głow, tyle serc rozmaicie ukształconych, różnie rzeczy uważających, różnemi powodami rządzonych na iedno się zgodziło, aby wszystkie Konstytucyą naszą uwielbiały y na przepych się ubiegały“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] w stanach roku 1792 dnia 19 Marca*, l. A7 verso.

69 Žr. Magdalena Ślusarska, *Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“*, p. 210.

70 „Wszystkie ogniwa Rządu oznaczone y w iedem nie rozerwany zprzężone łańcuch, którego koniec w ręce Króla, na czele odpowiedney Straży oddany, tak, iżby niem ku szczęściu y dobru Kraiowemu zawsze, nigdy zaś ku złemu i zgubie onego kierować sam nie mógł. I to zbawienia Narodu dzieło iest tem, co nosi imie Ustawy Rządowej, Konstytucyi trzeciego Maia, Spokoyney w rządzie politycznym Rewolucy“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. B5 recto.

71 Žr. Eligijus Raila, *Apie 1791 gegužės 3-iosios konstituciją*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 63.

72 „Angiellkie, Holenderlkie, Szwaycarskie, Amerykańskie, Francuflkie i tyfiączne inne rewolucye, krwią zaczynane, krwią prowadzoue, krwią pisane, krwią znaczone, krwią pieczętowane byly. – Nasza, cicho, spokoynie, iednomyslnie dokonana. [...] Kropla krwi nicukanęła, włos nikomn niespadł z głowy. Łzy tylko wdzięczności i nadziei“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, l. B5 verso – B6 recto.

faktą įvertina kaip karų ir kruvinių revoliucijų epochoje iškilusią originalią galimybę siekti reformų parlamentiniu keliu, ieškant kompromiso ir visuomenės paramos⁷³. Visgi tokie svarstymai dar buvo galimi neįvykus Tado Kosciuškos sukilimui bei tikint Lietuvos ir Lenkijos valstybės, jos naujos pilietinės visuomenės ateitimi.

Tėvynės paveikslas

Kalbėdamas apie tėvynę, Respubliką, M. P. Karpis pasitelkia bene vieną populiariausių visais laikais ir visų menų vartotą antikinį topą⁷⁴ – per audringą jūrą uosto link plaukiančio laivo vaizdinį:

[Viskas] pamesta, atitrakta; vairininkai, pirmieji pabėgę, laivą kaip įvairavo į audringas bangas, taip ir paliko jų valiai; buvo laukiama jų sugrįžtant, kad abejonėse nugrimzdusius rūmus prideramu tikėjimu išgelbėtų ir savąja šviesa po klajonių ir nakties [tamsybių] mintis ir žvilgsnius, apgraibomis klaidžiojančius, į [ilgai] ieškotą uostą atvestų.⁷⁵

Tėvynės kaip laivo temą plėtojo ir P. Skarga *Seimo pamoksluose*, svarstydamas su valstybės valdymu, ydomis susijusias temas:

Tas mieliausias mūsų Tėvynės laivas mus visus neša, ir jame turime visa, ką turime. Kai laivui kas nors blogo atsitinka [...], kai dėl jo saugumo neat-sisakome visko, ką namuose turime, – tada jis nuskęs ir mes patys žūsime. Tame laive yra tiek žmonių, kiek jų turi ši Karalystė ir prijungtos valstybės. Neleiskite jiems nuskęsti, pasigailėkite savo kraujo artimųjų ir brolių.⁷⁶

M. P. Karpis, siekdamas vaizdžiau ir įtaigiau atskleisti beviltišką tėvynės padėtį, pasitelkia pragaro, rūko, tamsos, chaoso sąvokas, vartojamas ir kitų politikų: „Visos žadėtiosios laimės viltys jau gęsta tamsiuose šešėliuose.“⁷⁷ M. P. Karpio pateiktas tėvynės žlugimo vaizdas sietinas su bibliiniu kontekstu – pasaulio

73 Andrzej Stroynowski, *op. cit.*, p. 29.

74 Rasa Jurgelėnaitė, *Lotyniškoji laidotuvių poezija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 94.

75 Mauricijus Pranciškus Karpis, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 253.

76 Petras Skarga, *Seimo pamokslai; Kvietimas atgailauti Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams*, sudarė ir *Kvietimą atgailauti* iš lenkų kalbos vertė Viktorija Vaitkevičiūtė, *Seimo pamokslus* iš lenkų kalbos vertė ir komentarus parašė Eugenija Ulčinėaitė, įvadinis straipsnius parašė Jūratė Kiaupienė, Eugenija Ulčinėaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 16–17.

77 „Wzłyftkie nadziecie obiecyaney szczęśliwości w ciemnym gąfną iuz pomroku“, Tadeusz Kościalkowski, Głos tegoż na sessyi seymowey dnia 6. Maja 1790 roku miany, l. B recto.

pradžia, kur visa valdo ir kuria, kur svarbiausias vykdytojas ir lėmėjas yra Dievas: „Prie to sąmyšio ir bejėgiškumo [...] prisidėjo tamsa, kurion nugrimzdę rūmai, tarytum pasmerkti nepatirtoms pragaro bedugnių naktims, gyvai priminė vaizdą ano praamžio chaoso, kuriame pramaišiuui grūmėsi pirmųjų būtybių, kol Visagalio ranka jo nesutvarkė ir šviesos nuo tamsos neatskyrė.“⁷⁸ Seimo kalbose, kitaip negu proginiuose pamoksluose, nelieka amžinybės perspektyvos, tačiau tikėjimas Apvaizdos galia išlieka kaip esminis tuometinės visuomenės politinio ir kultūrinio veikimo aspektas⁷⁹. M. P. Karpis mini jautrų, gailestingą Dievą, atvėrusį Seimui akis, „kad jis pastebėtų tėvynės pražūčiai paruoštas pinkles. [...] Sujudino ir išgąsdino Aukščiausiasis kilnias širdis išganinga baime. Įkvėpė dvasia drąsos, taikos ir vienybės“⁸⁰. Dievas taip pat buvo vienas svarbiausių priimant Konstituciją: „Prisiekė ja karalius, prisiekė dalyvaujantys seime luomai, prisiekė jau didžioji tautos dalis. [...] Saugok gi Dieve! Kad būtume paskutiniai! Pradėkime nuo to savo posėdžius, kuriuos mums šios Gegužės trečiosios dienos įstatymas iškilmingai garantavo. Laiduokime sau tą garantiją Dievo ir Jo altorių akivaizdoje.“⁸¹

Tėvynės, Respublikos likimą atskleidžia Seimo kalbose pateikiama gausi kritika. Kaip pastebėjo lenkų tyrėjas Marcinas Cieński, analizavęs Apšvietos lenkų literatūrą, „vertingumas, vertė ir įvertinimas yra nuolatinis XVIII a. žmonių susidomėjimo objektas“, šis šimtmetis buvo vadinamas „kritikos amžiumi“⁸². M. P. Karpio kalbos išsiskiria aštria valstybės valdymo, socialinių santykių kritika. Kaip jau buvo minėta, seimelių ir seimų tema aktuali šio politiko kalbose. Jis ypač kritikuoja dabartinius seimus, negailėdamas šiurkštesnių žodžių bei pasakymų: seimeliai pavadinami baisia, bjauria baidykle, jie tapo siaubinga vieta, „kur lygybė suplėšyta, laisvo žodžio pirmenybė sutrypta, vyriausybės posėdžių apsauga perkeista į tuščias ceremonijas, visos pareigybės intrigomis arba priedarta dažnai išdalytos nevertiems savanaudžiams asmenims. [...] Priminė mums liūdnei praėjusią laisvę ir atskleidė liūdnę tikros nelaisvės

78 Mauricijus Pranciškus Karpis, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 252.

79 Eligijus Raila, Apšvieta, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 55.

80 „Otworzył oczy Seymowi, aźci ten uyrzał przecie przygotowane na zgubę Oyczyzny sidła. [...] Wrzuszyl, i przeraził Naywyszy serca poczcziwych zbawienną boiaźnią. Natchnął Duchem Męftwa, zgody i iedności“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiąca Lutego*, I. B3 verso.

81 „Przyfiągl na nią Król, przyfięgly Seymuiące Stany, przyfięgła iuż znaczna cześć Narodu. [...] Brón zaś Boże! Abyśmy mieli bydź oflatni! Poczniemy od tego Obrady nasze, które nam ta Dnia trzeciego Maia Uftawa nayurczyżsiecicy zaręcza. Zaręcmyż sobie to zaręczenie, w obliczu Boga i Jego Ołtarzów“, *Ibid.*, I. B7 recto.

82 Marcin Cieński, *Literatura polskiego Oświecenia wobec tradycji i Europy: studia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersitatis, 2013, p. 38.

vaizdą⁸³; „Netvarka ir dykinėjimas – tai toks devizas apibūdintų dabartinį seimą, ir mums tai nebe paslaptis.“⁸⁴ Ši kritika akivaizdesnė kalbose, sakytose dar nepriėmus Konstitucijos.

M. P. Karpis pateikia konkrečius nurodymus, pasiūlymus, kaip būtų galima reformuoti valstybę. Jis svarsto, kaip reikėtų elgtis su neturinčiais nuosavybės asmenimis – ar juos įtraukti į seimelių darbą, ir iškart pateikia argumentą, kad ne kiekvienas gimsta turėdamas žemių, turtų ir ne dėl asmeninės kaltės dažnai yra nelaimingas, be to, neturintysis žemės taip pat gali būti net dorybingesnis bei rūpintis tėvynės gėriu⁸⁵. M. P. Karpis išsako savo nuomonę kaip tam tikrą sprendimo būdą pagerinti situaciją: „Jei mes neturinčiuosius nuosavybės atitolinsime nuo balsavimo seimeliuose, kuriuose tiek daug matome mūsų bajoriškos demokratijos, kartu mūsų respublikinę valdžią priartinsime prie aristokratinės.“⁸⁶ Tokie teiginiai apie nuosavybę liudija bendrystę su Apšvietos epochoje keltais idealais – „nuosavybė esanti prigimtinis reiškinys, žmogus iš prigimties esąs savo paties asmens savininkas“⁸⁷. Politikas pasisako už kariškių luomo įsileidimą į Seimą⁸⁸, taip pat vertina balsavimo sistemą – ar kortelėmis, ar skaičiuojant – ir iškart pateikia savo nuomonę, kad nė vienas skaičiavimas nėra tinkamas: „Jei kortelėmis, tai bent pusė bajorijos, nei rašyti, nei skaityti nemokančios, paslapčiomis nebalsuos. Jeigu skaičiuojant, tai kiek reikia laiko, kad keli šimtai, keli tūkstančiai pareigūnų, pasiuntinių vienas po kito pateiktų savo balsus?“⁸⁹ M. P. Karpis pasiūlo pasimokyti iš Romos politikų, galėjusių posėdžiauti ilgus amžius didelėje minioje. Apšvietos tekstuose naujai atsigręžiama į Antiką, sekama jos formomis, perimamos pilietinės dorybės. M. P. Karpis savo Seimo kalbose cituoja įvairius Antikos autorius, pateikia pavyzdžių iš Graikijos bei Romos istorijos. „Apšvietos laikais

83 „Seymiki nasze, stały się okropnym Placem, gdzie równość potargana, Prerogatywy wolnego głofu podeptane, zafzczyt rządnych Obrad, w próżny obrząd przemieniony, wżelkie Urzędy Intrygą albo przemocą na niegodne częstkroć Ołoby famolubnie rozdawane. [...] fmutną nam przelżley wolności wzbaczaly pamięć, a fmutnieyfzy rzeczywitfey niewoli wyftawialy obraz“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A verso.

84 Idem, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 250.

85 Žr. Idem, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A verso.

86 „My, ieśli nie Poffelfyonatów od Wotowania na Seymikach oddalemy, w których tak znaczney liczbie Szlachetną Nafzą Demokracją widzę, tym famym Rząd Nafz Republikantcki do Aryftokracyi zblizemy“, *Ibid.*, l. A2 recto.

87 Romanas Plečkaitis, Apšvietos epochos dvasia ir Lietuvos visuomenės tikrovė, in: *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – pirmoje XIX a. pusėje*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 29.

88 Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A2 recto; Idem, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 250.

89 „Jeżeli przez Kartki, to połowa przynaymniey Szlachty, iako czytać y piśać nieumieiacey, wotować cicho niebędzie. Jeżeli przez Kałkuły: Ileż to trzeba czału, aby kilkafet, ba kilka tyfięcy na kilkanaście Urzędów, Pofelstw iedno po drugim Vota fwe dało?“, Idem, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A2 recto.

sustiprėja tikėjimas, kad žmogaus idėjos, taigi ir jų literatūrinė raiška, turi galios transformuoti ir civilizuoti tautų bei bendruomenių gyvenimus.⁹⁰

Lenkų tyrėjos Annos Grześkowiak-Krwawicz pastebėjimu, po Gegužės 3 d. konstitucijos publicistikos keliamas tikslas jau nėra Respublikos gelbėjimo, taisy-
mo kelių ieškojimas, vietoj to iškyla audringos diskusijos, ar tai, ko buvo pasiekta, iš tikrųjų yra pataisymas, pagerinimas⁹¹. „Žiūrėkime, ar mums mūsų laisvė miela? Ir ar tokia, kokios iš tikrųjų geidėme?“⁹² – retoriškai klausia M. P. Karpis Seimo kalboje, sakytoje beveik iškart po Konstitucijos priėmimo, o vėlesnėje kalboje siūlo politikams mintimis nuklysti prieš ketverius metus ir prisiminti, kas įvyko Respublikoje, nes beveik visi buvo gyvi to meto liudininkai⁹³. Pateikdamas savo nuomonę ar konkrečius pasiūlymus, M. P. Karpis, kaip ir daugelis to meto politikų, vartoja pirmąjį daugiskaitos asmenį „mes“, labiau suartinantį autorių su adresatu, kaip su besilaikančiu panašios ar tos pačios nuomonės⁹⁴.

Iškeldamas šalies valdymo ydas, M. P. Karpis kviečia „tarnystei vien dėl taurių pilietišių tikslų“ ir priešpriešina „kišeninį patriotizmą“, besivadovaujančią savais interesais⁹⁵. Jam pritaria minėtas politikas T. Kościalkowski, taip nusakydamas tikrojo patriotizmo esmę: „Šventai remtis ne tuščiais ir ilgais žodžiais, o paprastais dalykais.“⁹⁶ Pasak M. Ślusarskos, Apšvietos tekstai skelbė modernų patriotizmą, sutapatinantį tautos ir valstybės interesus⁹⁷.

Išvados

M. P. Karpio Seimo kalbose labai įtikinamai, vaizdžiai atskleidžiama tuometinė šalies politinė situacija, iškeliama ir aiškinama svarbiausios Apšvietos vertybės – laisvė, lygybė, teisingumas, patriotizmas. Kaip ir kiti to meto politikai, M. P. Karpis, akcentuodamas prigimtine laisvę ir lygybę bei visiems vienodai pasiekiamą teisingumą, išreiškia asmens didybę: laisvę mąstyti ir laisvai išsakyti savo požiūrį jau taip stipriai nekontroliuojant religinėms institucijoms. Savo tematika, keliamomis problemomis M. P. Karpio Seimo kalbos siejasi su kitais to meto to paties žanro tekštais.

90 Darius Kuolys, Pasakojimai apie Respubliką: literatūra ir politika Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydyje, *Darbai ir dienos*, 2007, t. 47, p. 151.

91 Anna Grześkowiak-Krwawicz, Publicystyka lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 maja, p. 149.

92 „Lecz patrzymy, ieżeli wolność Nasza Nam miła? a iako taka, na czym istotnie zależy?“, Maurycy Franciszek Karp, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, p. 12.

93 Žr. Idem, *Głos [...] miany roku 1792 dnia 14. Miesiāca Lutego*, l. A3 recto.

94 Zbigniew Goliński, *op. cit.*, p. 493–494.

95 Mauricijus Pranciškus Karpis, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 251.

96 „Ta iest myśl prawdziwego Patryotyizmu, który się nie na próżnych i obfzernych słowach, ale na rzeczy zwykł zařadzać świątobliwie“, Tadeusz Kościalkowski, *Głos tegoż na sessyi seymowej dnia 6. Maja 1790 roku miany*, l. B verso.

97 Magdalena Ślusarska, Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“, p. 213–214.

Visgi M. P. Karpio Seimo kalbos pasižymi ypatingu emocionalumu ir vaizdumu. Jo stilius dėl gausių epitetų, pakartojimų, metaforų, taip pat retorinių sušukimų, klausimų šiek tiek primena barokiškąjį, įmantrų stilių, į pirmą vietą iškėlusį funkciją *movere* (jaudinti, sužadinti jausmus). Šio politikos kalbos ne tik išsiskiria grafiniu teksto išdėstymu – vartojama daug didžiųjų raidžių, tarp atskirų sakinių dažnai dedama brūkšnyš, lygybės ženklas, – bet ir kuriamais reportažiniais vaizdais, dinamiškai, įtaigiai pasakojant apie įvykius, kurių stebėtoju buvo pats autorius, pavyzdžiui, pasakojimai apie seimuose ar seimeliuose posėdžiaujančius politikus, jų šneką, elgesį⁹⁸, kaip dėl malkontentų kaltės išyra Seimas ir jį palieka bajorai⁹⁹ ar kaip Raseinių ir Telšių seimeliuose visi vieningai prisiekia dėl naujai priimtos Konstitucijos¹⁰⁰. M. P. Karpis neapsiriboja vien klausytojų sudominimu ar jų jausmų sužadiniu – šie reportažiniai intarpai padeda adresatą įtikinti dramatiškos šalies situacijos tikrumu.

Politiko M. P. Karpio kalbos išpildo vieną svarbiausių Apšvietos retorikos reikalavimų – tinkamai pasakytu žodžiu auklėti žmones, suteikti jiems gyvenimo išminties ir praktinių patarimų, taip pat stiprinti pilietiškumą bei skatinti veikti tėvynės labui.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Cieński Marcin, *Literatura polskiego Oświecenia wobec tradycji i Europy: studia*, Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2013.
- Golański Filip Neriusz, *O wymowie i poezji*, ed. 3, w Wilnie: drukował nakładem autora Józef Zawadzki, 1808.
- Goliński Zbigniew, Publicystika, in: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1996, p. 489–496.
- Grzeskowiak-Krwawicz Anna, Publicystyka lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja, in: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*”: *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, praca zbiorowa pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1992, p. 137–151.
- Grzeskowiak-Krwawicz Anna, Wolność jako zasada ustrojowa Rzeczypospolitej, in: *Lex est Rex in Polonia et in Lithuania...: tradycje prawnoustrojowe Rzeczypospolitej – doświadczenie i dziedzictwo*, [redakcja naukowa: Adam Jankiewicz], Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego, 2008, p. 25–41.
- Instrukcja o mowach na seymikach y seymach w krotkie punkta dla wiadomości, pożytku y łączniejszy mow na congressach publicznych trafiających się elaboracyi...*, W Wilnie: w drukarni J. K. M. Akad. Soc. Jesu, [1742] (Vilniaus universiteto biblioteka (toliau – VUB) IV 21702).
- Jeleński Jan, *Głos Jasnie Wielmożnego Jmci pana Jana Jeleńskiego, starosty y posła powiatu Mozyrskiego, kawalera Orderu S. Stanisława, na sessyi seymowej dnia 14. Listopada 1791. Roku miany*, [S. l.: s. n., post 1791 II 14] (VUB IV 31692).
- Jurgėlėnaitė Rasa, *Lotyniškoji laidotuvių poezija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Karp Maurycy Franciszek, *Głos Jasnie Wielmożnego J. P. M. F. Karpia, posła Zmudzkiego na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia [!] roku 1791 miany*, [S. l.: s. n., post 1791 01 24] (VUB IV 17865).
- Karp Maurycy Franciszek, *Głos Jego Mosci Pana Maurycego Franciszka Karpja, posła Zmudzkiego na sessyi seymowej miany dnia 15. Lutego 1791*, [S. l.: s. n., post 1791 02 15] (VUB IV 31787).
- 98 Žr. Mauricijus Pranciškus Karpis, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, p. 21.
- 99 Žr. Idem, *Głos [...] na sessyi seymowej dnia 24. Stycznia roku 1791 miany*, l. A2 verso.
- 100 Žr. Idem, *Głos [...] w stanach roku 1792 dnia 19 Marca*, l. A5 recto.

- Vertimas į lietuvių kalbą: Karpis Mauricijus Pranciškus, Žodis Jo Malonybės pono Mauricijaus Pranciškaus Karpio, Žemaičių delegato, sakytas seimo sesijoje 1791 m. vasario 15 dieną, in: *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė*, parengė Loretą Jakonytė, Audronė Kubiliūtė, Kristina Mačiulytė, Daiva Sinkevičiūtė, Viktorija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 250–253.
- Karp Maurycy Franciszek, *Głos Maurycyego Franciszka Karpia posła z Xięstwa Zmudzkiego na sessyi seymowej dnia 12. Maia roku 1791*, [S. l.: s. n., post 1791 05 12] (VUB IV 44431).
- Karp Maurycy Franciszek, *Głos Mawrycego Franciszka Karpia posła na seym z Xięstwa Zmudzkiego na seymiku deputackim i elekcyjnym Zmudzkim, wydziału nowego Szawelkiego, w ziobrze tyśiąca obywateli tegoż wydziału, o czynach seymu trwającego miany roku 1792 dnia 14. miesiāca Lutego*, [S. l.: s. n., post 1792 02 14] (VUB IV 44433).
- Karp Maurycy Franciszek, *Głos Mawrycego Franciszka Karpia posła na seym z Xięstwa Zmudzkiego w stanach roku 1792 dnia 19. Marca miany*, [S. l.: s. n., post 1792 05 19] (VUB IV 44432).
- Karp Maurycy Franciszek, *Zdanie Mawrycego Franciszka Karpia posła z Xięstwa Zmudzkiego na sessyi Prowincjonalney Litewskiej do projektu Sądu Skarbowego Litewskiego. Dnia 3. Grudnia 1791 utworzone*, [Warszawa]: w Drukarni 9tey na Krakowski Przedmieściu przeciw Kościoła Panien Bernardynek w Kamienicy Nro 454, [post 1791 12 03] (VUB IV 40749).
- Kiaupienė Jūratė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės anksstyvųjų Naujųjų laikų seimo retorikos pažinimo šaltiniai: kalbos, in: *Ministri historiae*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 283–294.
- Klimowicz Mieczysław, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Kollątaj Hugo, *Głos Jaśnie Wielmożnego JMCI Xiędza Hugona Kollątaia podkanclerzego Koronnego miany na sessyi seymowej dnia 3. Czerwca 1791 roku*, W Warszawie: w Drukarni Uprzywileiowaney M. Grölla, Księg. Nadw. J. K. Mci, [post 1791 06 03] (VUB IV 40742).
- Kollątaj Hugo, Przemowa Ks. Hugona Kollątaja do przeszewnetej deputacyi dla ułożenia projektu konstytucyi rządu polskiego od sejmą wyznaczoney r. 1790, in: *Wybór mów staropolskich świeckich*, zebrał Antoni Małecki, dr. Filosofii; wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, W Krakowie: nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1860, p. 205–227.
- Konarski Stanisław, *Pisma wybrane*, opracował Juliusz Nowak-Dłużewski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955, t. 2.
- Kościałkowski Tadeusz, *Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci pana Tadeusza z Zydranow Koscialkowskiego, starosty Czotyrskiego, posła Wilkomirskiego, kawalera Orderu S. Stanisława, na sessyi seymowej dnia 4. Maja 1790 roku miany; Głos tegoż na sessyi seymowej dnia 6. Maja 1790 roku miany*, [W Warszawie: w Drukarni Uprzywileiowaney Michała Grölla, księg. Nadw. J. K. Mci, post 1790 05 06] (VUB IV 31686).
- Kotarski Edmund, Publicystyka, in: *Słownik literatury staropolskiej: Średniowiecze, Renesans, Barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1998, p. 763–773.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799: studia do historyi ducha i obyczaju*, t. 2: 1788–1791, Warszawa: nakład Gebethera i Wolffa, 1902.
- Kuolys Darius, Kovos dėl Respublikos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydžio patirtis, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, t. 24, p. 163–260.
- Kuolys Darius, Pasakojimai apie Respubliką: literatūra ir politika Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydyje, *Darbai ir dienos*, 2007, t. 47, p. 151–165.
- Leżeński Marcin, *Głos Marcina Lezenskiego posła Braclawskiego o nayprzędzým przystąpieniu do projektu opatrenia skarbu narodowego, dnia 19. Września 1791. Roku w Izbie Seymowej miany*, [S. l.: s. n., post 1791 09 19].
- Mačiulytė Kristina, *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Mačiulytė Kristina, Retorika Švietimo epochoje, *Metai*, 2001, Nr. 3, p. 122–130.
- Mačiulytė Kristina, Viešo ir privataus gyvenimo akcentai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Apšvietos pamoksluose, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 85–103.
- Niemcewicz Julian Ursyn, Głos jaśnie wielmożnego Juliana Ursyna Niemcewicz, posła Inflantskie-

- go, na sesy sejmowej dnia 16 września 1790 r., o niebezpieczeństwie elekcyów, potrzebie następstwa i konieczności zapytania się narodu, co obiera i co sejmowi stanowić każe, in: *Wybór mów staropolskich świeckich*, zebrał Antoni Małecki, dr. Filozofii; wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, W Krakowie: nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1860, p. 180–189.
- Oświecenie: baśta osobowe, I–O*. Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, opracowała Elżbieta Aleksandrowska z zespołem, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967 (*Bibliografia Literatury Polskiej Nowy Korbut*, 5), p. 74–76.
- Otwinińska Barbara, Mowa, in: *Słownik literatury staropolskiej: Średniowiecze, Renesans, Barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1998, p. 562–568.
- Pleckaitis Romanas, Apšvietos epochos dvasia ir Lietuvos visuomenės tikrovė, in: *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – pirmoje XIX a. pusėje*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 10–30.
- Raila Eligijus, *Apie 1791 gegužės 3-iosios konstituciją*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Raila Eligijus, Apšvieta, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 44–57.
- Skarga Petras, *Seimo pamokslai; Kvietimas atgailauti Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams*, sudarė ir *Kvietimą atgailauti iš lenkų kalbos vertė* Viktorija Vaitkevičiūtė, *Seimo pamokslus iš lenkų kalbos vertė* ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, įvadinis straipsnius parašė Jūratė Kiaupienė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.
- Stroynowski Andrzej, Kultura obrad sejmů Rzeczypospolitej w XVIII wieku, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 16–32.
- Šlusarska Magdalena, Konstytucja 3 Maja w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1791–1792, in: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*“: *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, praca zbiorowa pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1992, p. 153–175.
- Šlusarska Magdalena, Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997, p. 187–217.
- Świętosłowski Wojciech, *Głos Jasnie Wielmożnego Świętosławskiego chorążego Krzemienińskiego posła Wołyńskiego na sessy sejmowej dnia 3go Marca 1789 mianu*, [Warszawa]: w drukarni J. K. Mci i Rzpłtey u XX. Schol. Piarum, [post 1789 03 03] (VUB IV 31697).
- Tunaitis Steponas, M. P. Karpio politinė koncepcija: rusoistinis atoliepis į Abiejų Tautų Respublikos realijas, *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr. 13 (3), p. 3–9.
- Vaitkūnas Gytis, *Lietuvos estetikos istorija: Apšvietos epocha*, Vilnius: Versus aureus, 2011.
- Viliūnas Dalius, Užmirštieji Apšvietos epochos pedagogikos ir mokyklų siluetai: bajoro ugdymas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Marijampolės marijonų mokykloje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 59–95.

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ-VERBICKIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotoja. Tyrinėja XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštiją. Monografijos „LDK katalikiškas baroko pamokslas: tarp *ars vivendi* ir *ars moriendi*“ (Vilnius, 2008) autorė.

Elektroninis paštas viktoriya.vaitkeviciute@mb.vu.lt

DESTINY OF THE HOMELAND IN
THE PARLIAMENTARY ADDRESSES OF
MAURYCY FRANCISZEK KARP

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Vilnius University Library

The article analyses six public speeches in the Sejm, delivered at the Four-Year Sejm by a political figure of Polish and Lithuanian state, publicist, member of the Four-Year Sejm, participant of the 1794 Uprising, Maurycy Franciszek Karp (1749–1817). Four of them were delivered after the declaration of the May 3rd Constitution of 1791, and utilising addresses delivered by other politicians of the time: Hugo Kołłątaj (1750–1812), Tadeusz Kościółkowski (ca. 1750–?), Marcin Leżeński (apie 1760–?), Jan Jeleński (ca. 1740–1807) and Julian Ursyn Niemcewicz (1758–1841).

In the parliamentary speeches of Karp we can see how persuasively and vividly is political situation of the nation revealed, how key values of the Age of the Enlightenment – freedom, equality, justice – are emphasized and explained. Just as other politicians of the time, Karp, by emphasizing natural rights to freedom and equality and justice equally accessible to all, reveals the greatness of an individual: freedom to think and freely express views without the rigid control of religious institutions. Topically, and because of the same concerns, the Sejm speeches of Karp are related to other texts of the same genre, in which, due to political and cultural situation of the late eighteenth century, the theme of destiny of the homeland and love thereof becomes of key importance.

Karp's parliamentary addresses are notable for their emotions and vividness, bounty of epithets, metaphors, rhetorical cry-outs and questions. They can be noted not only for the graphic layout of the text, but also for the reportage-like images, relaying the narrative of events dynamically and persuasively, for the author was also the observer. Karp's Sejm addresses meet one of the most important requirements for the rhetoric of the Enlightenment – to teach people through carefully chosen words supplying them with the wisdom of life and practical advice, also to strengthen the sense of public duty and promote actions on behalf of the homeland.

Keywords: speech, rhetoric, freedom, justice, Age of the Enlightenment, the Grand Duchy of Lithuania.